

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, кандидата філологічних наук,
доцента, завідувача кафедри східноєвропейських мов

Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Івасишиної Тетяни Анатоліївни

на дисертацію **Ніколаєску Емілії Василівни**

«Основні типи французької енантіосемії в синхронії та діяхронії»,

подану до захисту на здобуття ступеня

доктора філософії з галузі знань

03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія»

Актуальність теми дослідження. Семантика лексичних одиниць завжди була і залишається цікавим та важливим напрямом лінгвістичних досліджень. Властивість слів у межах семантичного потенціалу не має однозначних підходів і відповіді на питання, чому одні лексеми розвинули синонімічні ряди, низку значень чи антонімічні відношення, а для інших слів така семантична модифікація не можлива. Серед цих питань мовознавчим феноменом постає енантіосемія, яку дослідники розглядають як підвид антонімії, полісемії, омонімії, маргінальний феномен тощо.

До означеної проблеми зверталися здебільшого зарубіжні мовознавці. У площині вітчизняної науки енантіосемія була об'єктом уваги поодиноких наукових розвідок (О. Бойко, М. Бродський, І. Смуцинська). Дисертантка обрала складну тему для дослідження. Труднощі наукових пошуків ускладнювала відсутність однозначного трактування цього поняття, різні підходи до його розуміння, а тим паче до класифікації. Необхідно відмітити наукову сміливість дослідниці, яка в максимальному форматі системи координат синхронії та діяхронії розглянула французьку енантіосемію в проекції від латини до сучасності.

Актуальність рецензованої роботи також зумовлена загальним напрямком сучасних наукових тенденцій та відсутністю комплексного аналізу подібних досліджень. Тема дисертації, безумовно, є важливою для лексикології та семасіології французької мови. У загальномовознавчому аспекті ця тематика

має істотне значення для дослідження теоретичних та методологічних проблем взаємовідношення та взаємодії між різними структурними рівнями мовної системи, конкретніше – взаємодії лексичної і фразеологічної підсистем. Вдумливий та професійний аналіз напрацювань і здобутків попередників та інноваційних методів, а також результати досліджень у згаданій сфері дали авторці змогу сформулювати власний погляд на досліджувану проблему.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано як індивідуальний проєкт у межах комплексного плану науково-дослідницької роботи кафедри східноєвропейських мов Національної академії Служби безпеки України. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії Служби безпеки України (протокол № 11 від 26 жовтня 2017 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність.

Мета дисертаційної праці – комплексно розглянути синхронічний і діяхронічний аспекти енантіосемії в системі французької мови й мовлення та з'ясувати її особливості – визначила і комплексний підхід до наукової проблеми. Логічно окреслене коло питань, чітко визначені об'єкт і предмет, вдало дібраний методологічний інструментарій забезпечили авторці успішне досягнення результатів. Достовірність висновків, які запропонувала Е.В. Ніколаєску на всіх етапах дослідження, підтверджує солідна джерельна база та потужний різноплановий емпіричний матеріал (етимологічні, фразеологічні словники французької мови, лексичний портал CNRTL, а також франкомовні художні твори XIX-XXI століть різних жанрів (кількість вибраних лексем і фразеологічних одиниць для аналізу більше 3000 одиниць)).

Представлені в роботі результати дослідження отримали належну й достатню апробацію на дев'яти наукових заходах. Основні теоретичні положення і практичні здобутки, що їх послідовно висвітлено в трьох розділах дисертації, оприлюднено в дев'ятнадцяти публікаціях, із яких 7 у фахових

наукових виданнях України, 1 у періодичному виданні науко-метричної бази Scopus у галузі філології.

Достовірність і обґрунтованість отриманих наукових положень та висновків дисертаційної роботи забезпечив методологічний інструментарій, до вибору якого дослідниця поставилася з особливою увагою, зокрема *метод суцільної вибірки*, що забезпечив повне опрацювання досліджуваних джерел та вибірку лексичних одиниць, які є об'єктом дослідження; *етимологічний аналіз* дав змогу визначити первинні значення лексем у французькій мові; *компонентний (семний) аналіз* лексичних значень було застосовано для аналізу семантики енантіолексем; *метод словникових дефініцій* – для ідентифікації значення енантіолексем; *синхронічний* та *діахронічний* підходи послугували виявленню значення в певну епоху. У роботі також використано *функціонально-комунікативний метод* та його методики: *контекстуально-інтерпретаційний аналіз тексту* для виявлення енантіолексем у межах певних контекстів; *прагматичний* та *конверсаційний аналіз* для дослідження цілей, комунікативних дій та особливостей мовленнєвої поведінки учасників комунікації в умовах тієї чи іншої комунікативної ситуації, а також інші методи.

Зазначене дає підстави визначити, що дослідниця вдало вибрала тему наукового пошуку, правильно визначила мету, окреслила завдання дослідження, а оригінальність та новизна не викликають сумнівів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження явища енантіосемії в сучасній лінгвістиці» присвячено актуальним питанням сучасної семантики, дослідженню проблем визначення полісемії в роботах зарубіжних та українських вчених. Дисертантка ретельно проаналізувала діаметрально протилежні наукові засади виокремлення енантіосемії як особливого виду полісемії. Уважне вивчення енантіосемії як недоліку мови за поглядами В. Шерця та як мовної універсалиї й багатства мови дали змогу дослідниці

розглянути означену проблему не лише комплексно та багатовимірно, але насамперед із погляду сучасності, а також дати конструктивне пояснення, що енантіосемію доцільно розглядати не як недолік мови, а як один із факторів, що детермінує її розвиток, зокрема контекстуальні нашарування смислу (с. 78). Енантіосемія, слушно зазначає дисертантка, як одне із джерел поляризації значення є, з одного боку, вираженням мовної економії, а з іншого – наповнює мовні одиниці новим, іноді незвичайним і несподіваним, лексичним та граматичним змістом, передаючи діаметрально протилежні внутрішньослівні номінативні значення або емоційно-оцінні конотації.

У *другому розділі* «Таксономія французької мовної енантіосемії в синхронії та діахронії» авторка дослідила параметри енантіосемії у французькій мові, причини виникнення та джерела енантіосемії за морфологічним, семантичним (денотативним і конотативним), функціонально-стилістичним критеріями. Дисертантка у хронологічній послідовності активності вияву визначила та проаналізувала на конкретних прикладах субстантивну, дієслівну, ад'єктивну, вигуківу лексичну енантіосемію, а також виявила нечастотні морфологічні типи лексичної енантіосемії. Оригінальним вважаємо підхід авторки до вивчення таксономії лексичної енантіосемії в синхронії та діахронії за семантичним (конотативним) критерієм та семантичним (денотативним) критерієм у проекції вираження повна – часткова. Такому аналізу підлягали як лексеми, так і французькі фразеологізми.

У *третьому розділі* «Дискурсивна реалізація французької енантіосемії» дисертантка ґрунтовно дослідила прагматичні функції використання енантіосемії в контексті, виявила асоціативний енантіосемічний потенціал різних тематичних груп (назв кольорів, тварин, квітів, фруктів та овочів, топонімів), з'ясувала експресивні, емоційно-оцінні й соціально-марковані конотативні особливості енантіосемії в різножанрових художніх текстах, а також розглянула функціональний потенціал енантіосемії в детективах, феміністичному романі та коміксах. Дисертантка з'ясувала, що найбільшою мірою підпадають під семантичні зміни такі тематичні групи: зооніми, назви

кольорів, квітів, фруктів і овочів, топоніми, які часто отримують переносні значення негативної оцінки, навіть лайливого характеру, у знижених регістрах французької мови.

Логічним завершенням дисертаційної роботи є ґрунтовні та чіткі *висновки*, в яких ретельно викладено основні результати наукового дослідження й окреслено ті теоретичні та практичні проблеми, які можуть стати предметом подальших наукових мовознавчих пошуків.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів, що виносяться на захист. Наукова новизна дисертації не викликає сумнівів, бо уперше в українському мовознавстві на матеріалі французької мови проведено комплексне дослідження енантіосемії в синхронії та діяхронії; уточнено статус енантіосемії як різновиду полісемії, виявлено причини появи енантіосемії у французькій мові, виокремлено корпус енантіосемічних слів французької мови; описано типи лексичної та фразеологічної енантіосемії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні уявлень про важливі для сучасного мовознавства лексико-семантичні особливості функціонування лексичних, фразеологічних одиниць у французькій мові, зокрема художніх текстах. Результати та висновки з дисертаційного дослідження можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях із «Лексикології», «Теорії та практики перекладу», «Вступу до мовознавства», «Теоретичної та прикладної лінгвістики» тощо, у вищих навчальних закладах України, а також під час написання кваліфікаційних робіт.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Зміст дисертації, як і опублікованих праць, засвідчують, Е. В. Ніколаеску послідовно реалізує принципи академічної доброчесності. В усіх необхідних випадках дисертантка коректно покликається на використані наукові джерела. Рецензована робота не містить текстових запозичень з інших праць.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

Рецензована робота Е. В. Ніколаєску заслуговує на високу оцінку, проте деякі положення мають дискусійний характер, зокрема:

1. У третьому розділі роботи «Дискурсивна реалізація французької енантіосемії» (с. 118-196) дисертантка ґрунтовно розглядає особливості дискурсивної реалізації французької енантіосемії в різножанрових популярних художніх текстах, серед яких детектив, феміністичний роман та комікси. Постає закономірне питання про те, як реалізується явище енантіосемії в інших художніх жанрах?

2. У процесі дослідження було визначено параметри повної та часткової лексичної енантіосемії, а також з'ясовано її кількісно-якісну частиномовну належність «Щодо реалізації енантіосемії в різних частинах мови найбільшу продуктивність виявили: іменники (1524), дієслова (1075), прикметники (327), найменшу – прислівники (96), вигуки (16), займенники (2)» (с. 201-202). Така ґрунтовна кількісно-якісна оцінка практичного матеріалу та виявлення статистичних характеристик мовних одиниць дає підстави для виокремлення додатків, наприклад, у формі глосарію чи діаграм, що увиразнило б роботу.

3. У процесі дослідження дисертантка проаналізувала напрацювання і здобутки попередників, продовжила новаторство ідеї свого наукового керівника, що дало змогу сформулювати власний погляд на досліджувану проблему, виявити причини появи енантіосемії і простежити її вияв у діахронічному розрізі. З огляду на те, що основним об'єктом уваги дослідниці є лексика, цікавим є бачення авторки наукової роботи про те, чи пов'язане явище енантіосемії з історичними подіями, суспільним розвитком тощо і як це впливає на формування лексичного корпусу французької мови?

Висловлені зауваження та побажання є запрошенням до наукової дискусії і жодним чином не применшують наукової цінності, аргументованості та плідності здобутих Емілією Василівною Ніколаєску положень і висновків.

Загалом структура та зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дослідження. Дисертаційна робота є самостійно виконаною

науковою працею, у якій викладено авторський підхід до обґрунтування та власного визначення енантіосемії як мовного явища. Робота написана гарною науковою мовою, зроблено важливі ґрунтовні висновки, всі положення й тези широко аргументуються вдало підібраним ілюстративним матеріалом, безсумнівна теоретична і практична значущість дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Аналіз дисертації та публікацій дослідниці дає підстави для висновку, що наукова робота Емілії Василівни Ніколаєску «Основні типи французької енантіосемії в синхронії та діахронії», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія», є актуальним, завершеним, ґрунтовним дослідженням та виразно відображає новаторську й авторську позицію, засвідчує аргументованість і достовірність отриманих результатів. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її авторка – Емілія Василівна Ніколаєску – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний рецензент:

Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії СБ України

Тетяна ІВАСИШИНА